

Grymma skämt

Humrar, svart humor och existentiell ångest

SIMON EKSTRÖM

Skämtbilder som föreställer djur i olika situationer har en lång och varierad historia som rymmer allting från fabler till förmänskligade djur i serier och filmer. På denna breda palett av antropomorfa gestaltningar utgör tecknade enbildsskämt på temat djur som föremål för mänsklig konsumtion en egen underkategori. Flertalet av dessa skämt visar upp och kommenterar en värld befolkad av domesticerade arter som höns, kor och grisar. Det är inte så konstigt. Alla dessa djurslag representerar arter som människan föder upp och dödar för att omvandla till råvaror och mat. Men till de djur som under de senaste decennierna lyfts fram i detta sammanhang hör även humrar. Hur kan det komma sig? Vad gör humrarna till särskilt lämpliga aktörer i denna svartsynta bildvärld? Genom att ta avstamp i humrarnas närvaro på ett antal samtida skämtteckningar tydliggör kapitlet hur djur och natur är invävd i människors såväl vardagliga som existentiella erfarenheter.

Följa hummer. En introduktion

Först och främst ska det framhållas att kapitlets diskussion är sprungen ur ett bredare intresse för den kreativa meningsproduktion som på olika fronter försiggår i relation till humrar.¹ Dessa figurerar nämligen inte bara på skämtteckningar, utan också i en mängd andra både historiska

och samtida sammanhang. Med ett kulturvetenskapligt perspektiv är det därför möjligt att studera de översättningsprocesser som uppstår när humrar förflyttas mellan olika kontexter och inramningar. Det är till exempel lätt att se hur den hummer som serveras vid alla hjärtans dag knyts till föreställningar om lyx, utvaldhed och romantik. Till skillnad från de artfränder som förekommer i den dokumentära tv-serien *Deadliest Catch. Lobstermen*, där de som marina bytesdjur istället blir inskrivna i en mänsklig meningshorisont som signalerar umbäranden, uthållighet och manlig dådkraft i farans omedelbara närhet.² Ytterligare ett sammanhang utgörs av de västsvenska hummersafarier där deltagarna utlovas få uppleva ett autentiskt fiske och ett stycke äkta natur. Här blir humrarna i första hand förknippade med rekreation, västkust och hållbar ekoturism.

De tecknade humrar som nu ska skärskådas är alltså en del av ett omfattande *följande* i hummerns spår (Ekström 2017, se även 2013, 2014), där de tänkbara uppslagen varit närmast besvärande många.³ Humrar förekommer flitigt som representationer och visuella objekt i konsten, reklamen, filmen och, naturligtvis, i våra kokböcker och på matbloggarnas webbsidor. Som om det inte räckte tillkommer de avsevärda mängder hummer som fiskas och säljs på auktion eller över disk för att längre fram dyka upp i privata hem, på restauranger eller vid olika typer av publika tillställningar. Under mitt följande i humrarnas spår har jag väglett av ambitionen att lokalisera miljöer och sammanhang där det av någon anledning funnits (eller finns) särskilt gott om humrar. Det är ett metodiskt grepp som sätter hummern/djuret i centrum, men ofrånkomligen också människan. Humrar får saker och ting att hända genom att människor är beredda att tillskriva dem olika betydelser. Träffande beskriver Donna Haraway relationen natur–kultur som en oupplöslig legering av ömsesidigt beroende och meningsskapande (Haraway 1989, 2008, jfr Åsberg 2012b).

Merparten av de humrar som utgör underlag för diskussionen i detta kapitel har det gemensamt att de uppträder på ett antal bilder där bildskaparen använt sig av djurs utsatta belägenhet för att utvinna någon form av komisk poäng, därav de grymma skämten i kapitlets rubrik. Rubriceringen är emellertid inte självklar och kan på flera goda grunder ifrågasättas. För det första är det inte alls givet att det är skämt det

handlar om. Flera av de aktuella alstren kan snarare beskrivas som långt drivna *antiskämt* där avsikten av allt att döma varit att skrattnet ska fasta i halsen på läsaren/betraktaren. Som redan Freud (2002 [1905]) framhöll i början av det förra seklet handlar humor ofta om i grund och botten mycket allvarliga ting (jfr Billig 2005, se även Nilsson 2014:141f).⁴ För det andra är det inte alltid vare sig humrar eller skämt som står i fokus. Tvärtom kommer jag i det följande att ägna en hel del uppmärksamhet även åt teckningar där humrar antingen inte alls förekommer eller där deras utrymme på bildytan framstår som relativt begränsat. Vad gäller ett par av dessa bilder saknas dessutom helt och hållet avsikten att roa betraktaren. Dessa andra visuella framställningar är dock viktiga genom att de tydliggör några av de omgivande kontexter som de mer omedelbara och "lustiga" hummerbilderna förhåller sig till.

Sist och slutligen kan det hävdas att det redovisade bildmaterialet är alltför dispat och slumpvis sammanfört för att överhuvudtaget tillåta några slutsatser. Också här rör det sig om en befogad invändning. Även om merparten av det anförda materialet är jämförelsevis samtida är teckningarna hämtade från en period om mer än 150 år. De kommer dessutom från olika delar av världen (företrädesvis Nordamerika, Sverige och England) och från ett antal olika källor och medier (litteratur, tidningar och sökningar på nätets olika humorbanks för skämtbilder).⁵ Ett nödvändigt förtydligande är därför att kapitlet inte ska förstås som ett försök att presentera en analys över var, när och hur humrar varit en del av olika bildgenrer med bäring på antropomorfa och/eller "komiska" djur. Tanken är istället att genom ett strategiskt urval av mer eller mindre skämtsamma hummerbilder vidga förståelsen av hur enskilda djurslag, på både väntade och mer överraskande sätt, har kunnat införlivas i olika former av mänskliga projekt. Hur de, för att låna det begrepp från Haraway (2008) som återkommer i flera av antologins bidrag, kunnat uppträda som våra *sällskapsarter*.

Karnevaliska transaktioner

På samma sätt som djur i allmänhet ofta har utnyttjats för att sätta ljuset på mänskliga egenskaper och förhållanden blir skämtbildernas

humrar indragna i ett motsvarande meningsskapande. Men om humrar gång efter annan kläs i mänsklig dräkt sker nästan lika ofta ett utbyte över artbarriären i rakt motsatt riktning. I det senare fallet är det alltså människor som uppträder som humrar. Faktum är att komiken i hummerskänten ofta uppnås genom den porösa övergången mellan humrar och människor. En bild kan till exempel föreställa några små människor som befinner sig inuti ett akvarium medan en hungrig och klarröd hummer slickar sig om munnen och pekar ut sitt middagsval. Den kraftigaste av akvariets invånare har förmodligen anledning att svettas lite extra när tången närmar sig från ovan. På den handtextade griffeltavlan i bakgrunden går det att utläsa orden "RESTAURANT" och "CATCH OF THE DAY".

På dessa teckningar har humrar och människor inte bara växlat storlek, utan också tagit varandras platser i tillvaron: det brukar vara människor som väljer humrar på restauranger och inte tvärtom. Ett annat lika vanligt skämt är det som skapar likhet mellan människors flitiga badande och bruket att koka humrar levande. Ångbad och jacuzzi är ett stående inslag i ett stort antal teckningar där humrar antingen gläds eller flämtar i värmen, precis som de mänskliga varelser de är tänkta att efterlikna. "It ain't da heat, it's da humidity" kan en upphettad hummer flämta från sin tillbakalutade position i kastrullen med bubblande vatten.

Många skämtteckningar med hummertema bygger på den här sortens uppochnedvända värld. Det är ett grepp som känns igen från litteraturvetaren Michail Bachtins beskrivning av den medeltida folkliga humortraditionen såsom denna kommer till uttryck under *karnevalen*. Vad Bachtin (1991) sätter fingret på är hur det medeltida samhällets vanligen strikt hierarkiska ordning tillfälligtvis sätts ur spel (Lundberg 2008:15ff, jfr Jönsson 2014:188ff). Under festligheterna är världen som förbytt. Högt blir lågt och lågt blir högt. Då blir den välborne dräng och drängen herreman. Männen klär ut sig till kvinnor och kvinnorna uppträder i manskäder. Djuren talar med människorna samtidigt som de senare förlorar sin mänsklighet i den djuriska identiteten. Det är denna karnevaliska tradition, dessa utbyten eller transaktioner mellan ting och företeelser som vanligen hålls åtskilda, som utgör den verk samma logiken i flertalet av hummerbilderna. Den komik som erbjuds är en ombytt värld där humrarna antingen är som människor eller där

människorna tvärtom framställs som humrar.

Det kan i likhet med exemplet ovan röra sig om ett gäng godtrogna humrar som bjuds in för att sitta och chilla med några öl i grannens badtunna, alltmedan samma (mänskliga) granne i skymundan vrider upp värmen i väntan på att hummerkaket ska bli färdigt. Eller också är det massage som står överst på önskelistan. I en tecknad bild som avbildar interiören från ett restaurangkök betraktar en man i kockmössa en kastrull med kokande vatten medan en hummer i förgrunden yttrar den i sammanhanget dubbeltydiga repliken till en annan: "Oh thank god, a hot tub ... My back is *literally* killing me".

I en annan teckning, från en mindre grym bildtradition, får betraktaren istället en inblick i humrarnas kärleksliv. Med beslöjad blick och ett outgrundligt leende ligger en hummer i en säng, nödortfött dold av ett täcke. "Oooh ... Kinky" undslipper sig den synbarligen förtjusta partnern när hen gläntar på dörren. De kraftiga gummiband som i den verkliga världen hindrar den infångade hummern från att öppna sina klor blir i denna fabelartade motsvarighet raskt omvandlade till eggande sexredskap.

Den karnevaliska världen är dock inte bara full av växlande positioner mellan djur och människor. Den visar också fram en tillvaro där döden vägrar att inställa sig som förväntat. Nästan alltid avbildas de tecknade humrarna nämligen som röda, det vill säga kokta. Givetvis rör det sig om igenkänning och förenkling. Tillsammans med de stora klorna blir den röda färgen till det lätt avläsbara *tecknet* (jfr Barthes 1976 [1964]) för en hummer, alldeles oavsett att de är svarta (eller mörkt brung gröna) i sitt levande tillstånd. I hummerskänten, liksom inom karnevalen, har etablerade kulturella ordningar och naturvetenskapliga lagar upphört att gälla.

Å andra sidan är döden tvärtom påtagligt närvarande i många av de visuella hummerskänten. Vi har redan sett hur bilderna gärna uppehåller sig kring kastrullens och det varma vattnets konnotationer till bad

Många av artikelns illustrationer, som av upphovsrättsliga skäl inte kan publiceras i en bokutgåva open access, finns tillgängliga på öppna sidor med samlade skämtteckningar som exempelvis cartoonstock.com, cartoonistgroup.com.

I skämtbildernas bygger skämten ofta på humrarnas oförmåga att avkoda situationen på rätt sätt. Komiken ligger i den grymma ironin att det hägrande varma badet snarare är en engångsbiljett till gästens tallrik.

Den uppochnedvända världen är ett vanligt tema i de tecknade hummerskämtet. Det lilla barnet får sitt lidande bortförklarat med precis samma argument som brukar anföras för att stilla samvetet hos känsliga hemmakockar.

Som vi strax ska se bygger en avsevärd del av skämtet på att de förhåller sig till idén om den grymma "döden i grytan". Och precis som i de tidigare exemplen fungerar översättningen mellan människa och hummer även nu lika bra åt båda hållen. På en av dessa bilder kan vi se hur två humrar kokar ett spädbarn.

I den här typen av bilder återkommer förskjutningen av den invända verkligheten i dubbel form. Det bilderna skildrar är inte bara ett omvänt och oväntat storleksförhållande (med stora humrar och små människor), utan också en fundamentalt annorlunda maktordning. Det som framträder är en alternativ värld där människor är utlämnade åt humrars nycker och önskemål. Brutalt uttryckt är det en värld där människor är mat och där humrar äter människor. Men det är också en tillvaro där rättvisa skipas, där humrar ger igen. Faktum är att i några skämtteckningar återkommer två av de mest spridda förklaringar som används för att döva ömtåliga samveten hos individer som kokar egna humrar (eller som plågas av insikten av att andra kokar dem).

Den mest aktiva hummern på bilden ovan lugnar sin mer tveksamma partner genom att försäkra att det inte är ångestskrik som hörs när barnet/hummern kokas, utan bara ljudet av luft som pressas ur skalet. På en snarlik variant skildras hur en äldre man, vilt sprattlande och högst motvilligt, håller på att sänkas ned i en gryta med hett vatten av ett

och välbefinnande. Här spelar ofta humrarnas naivitet en betydande roll för komiken. De godtrogna djuren hoppas på en avslappnande stund i ångbastun eller badtunnan och anar inte vad som väntar dem. Men det vet däremot den mänskliga läsare som tar del av den sardoniskt svarta komiken. Vi har knappast några problem att avkoda den lockande "badtunnan" som den snara död som i själva verket väntar den njutningslystna.

En betydande underavdelning av de grymma hummerskämtet är de som på olika sätt uppmärksammar och gör en poäng av att vi människor tillreder dessa djur levande, det vill säga att hummern vanligen inte dör förrän den läggs i kastrullens kokande vatten.

par som befinner sig någonstans mitt på skalan mellan hummer, rymdvarelse och människa. I meningsutbytet framför kastrullen formuleras ett annat av de påståenden som brukar anföras för att försvara bruket att koka humrar levande. Det görs gällande att den varelse som bokstavligen hänger i luften, mellan liv och död, har så rudimentärt utvecklat nervsystem att den inte kan känna smärta – med den lilla förskjutningen att frånvaron av smärtreceptorer den här gången tillskrivs människor och inte humrar. Den vilt skrikande och fåktande mannen ovanför det ångande vattnet tycks av förklarliga skäl vilja hävda motsatsen. Genom att utnyttja den omvända logik där människor och humrar byter plats med varandra framhåller bilderna alltså på ett effektivt sätt det obehag som vi utsätter djuren för.

Därmed kan den senare typen av bilder och grymma hummerskämt också uppfattas som inlägg i en pågående debatt kring djurrätt och etiskt ätande. Att placera ”det lidande djuret” i förgrunden vittnar om det förändrade fokus som alltsedan slutet av 1800-talet dominerat såväl den djuretiska diskussionen som dess mer aktivistiska och radikala förgreningar (jfr Singer 1999 [1975], Gålmark 2005, Safran Foer 2010).⁶ Detta genomgripande perspektivskifte brukar tillskrivas utilitaristen Jerome Bentham:s vältaliga försvar för djurens rättigheter. Vad denne hävdade i *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789) var att det avgörande för om människor ska ha rätt att villkorslöst utnyttja djur som medel för sitt eget välbefinnande är om dessa kan antas ha kapacitet att uppleva smärta eller lidande.⁷ Genom att erkänna djuren som potentiellt lidande subjekt vred Bentham på ett bestående sätt djurfrågan ur religionens och den äldre moralfilosofins tidigare starka grepp. Idag är Bentham:s resonemang en självklar utgångspunkt för stora delar av den djurrättsliga argumentationen. Humrarna är ett av flera tydliga exempel på hur det kan se ut.

Vad teckningarna samtidigt understryker är att skämt och humor inte på något sätt bör uppfattas som en värld för sig (Lockyer & Pickering 2005, jfr Billig 2005, Oring 1992). Tvärtom är den komiska verkligheten alltid en värld i världen. Skämten och de avsedda poängerna står i förbindelse med och är beroende av andra pågående diskussioner, som den djuretiska. På en teckning med hummertema avbildas ett upplått

"If it's any consolation, we use every part of the explorer."

Döden i grytan kan också drabba oss människor. Ett vanligt tema i hummerskänten är att anspela på det påstådda bruket att koka även missionärer och upptäcktsresande levande. I de tecknade hummerskänten får denna koloniala bildvärld alltså förnyad aktualitet.

par som sitter mittemot varandra vid ett restaurangbord för två. Mannen har studerat menyn och kan därför upplysa den lätt konfunderade kvinnan om att "[i]t's a vegetarian seafood restaurant. They let you pick your own lobster and set it free." Ett annat exempel är de kannibalskämt som i vissa avseenden tangerar den svarta hummerkomiken. På bilden ovan kommenteras den ekologiska diskurs som betonar vårt nuvarande resursslöseri och gärna lyfter fram andra tider, regioner och folk som präglade av mer medvetna och hållbara livsformer.

Genom kombinationen av text och bild lyfter skämtet fram aktuella referenser till en samtid där människor har att ta ställning till allsköns etiska frågor. Som teckningarna visar rör det sig om allt från kritiserad djurhållning till värdet av ekologisk hållbarhet i vidare bemärkelse. De moraliska imperativen kan dessutom dyka upp var som helst. Inte ens i grytan är man förskonad från de populära diskursernas räckvidd. Vare sig det är en tröst eller ej bibringas den upphettade upptäcktsresanden insikten att hela dennes kropp tas till vara. Precis som paret på restaurangen lite snopet får konstatera att de vid sittande bord förväntas rädda livet på en infångad hummer.

Om vi var de – antropomorfa analogier

Det som bidrar till att göra hummerskämten kulturvetenskapligt intressanta är att de i en mening borde vara omöjliga. Artbarriären är i det avseendet både hög och tydligt definierad. Så vad, kan man undra, är det som gör bildernas möten över denna till synes robusta gräns både begripliga och attraktiva?

Först och främst bör det återigen framhållas att hummerskämtens genomgående vilar på olika typer av översättningar och samband mellan människa och hummer. De retoriska tekniker – i såväl text som bild – som använts för att åstadkomma denna likhet är bruket av *yttre* och *inre analogier*. På den mest uppenbara nivån finns de kroppsliga överensstämmelserna mellan människa och hummer. Man kan här tänka på hummerklons likhet med en mänsklig hand och den gestaltmässiga likhet med den mänskliga kroppen som uppstår när hummern ställs upp-rätt på sin stjärtfena. När John Tenniel skulle skapa en illustration till hummerkadriljen i *Alice i underlandet* (Carroll 2001 [1865]), var hans utgångspunkt just den yttre överensstämmelse som med relativt enkla medel går att läsa in i hummerns och människans respektive kroppar.

Men lika viktiga som de analogier som hänför sig till fysisk likhet är de som istället tar sikte på mänskliga betenden. Därom vittnar de frekventa hänvisningarna till bruket att koka humrar levande och de paralleller som därmed är möjliga att dra till andra snarlika anrättningar: som kannibalskämtens sjudande grytor med långsamt

Ställd på bakkroppen och med fötterna i ett par dansvänliga skor kan en hummer få en överraskande likhet med en människa. Spegel, toalettbord och hårborste fulländar intrycket av en aktör som gör sig ordning inför sitt framträdande.

Precis som ögonbindeln och cigaretten skapar en länk till exekutionsplutoner används här pistolen för att understryka den dödliga verksamhet som är ätandets förutsättning: "My apologies, sir. Sometimes the chef forgets to remove the blindfold & final cigarette after he shoots it."

I det moderna restaurangköket får dock humrarna välja sin egen avrättningsmetod: "We're all about options around here."

upphettade missionärer och upptäcktsresande. Hummerskämtens begagnande av likhetsskapande analogier sträcker sig som vi sett emellertid också till andra mänskliga önskemål, vanor och redskap: som ångbad och ryggmassage. Eller varför inte en avrättning med ögonbindel och en sista cigarett? Tydligare går det knappast att framställa likheten mellan tallrikens serverade hummer och människan som ställs upp mot väggen för att skjutas i gryningen. Bildens visuella logik vilar på att dödandet av det ena (hummern) ska leda tankarna till dödandet av det andra (människan).

På det här viset cirklar den dominerande likhet som hummerskämtens söker upprätta kring antropomorfa analogier som rör såväl kroppar som handlingar och inre tillstånd. Olika kroppar framstår som samma kropp. Skilda begär, önskningar och farhågor visar sig vara identiska. Hummerbildernas återkommande tendens att söka extrahera en komisk poäng genom att på ett eller annat sätt närma sig tanken "om vi var de" blottlägger därmed en komik med strävt allvarsam undersida.

Kritiska djur och etiska landskap

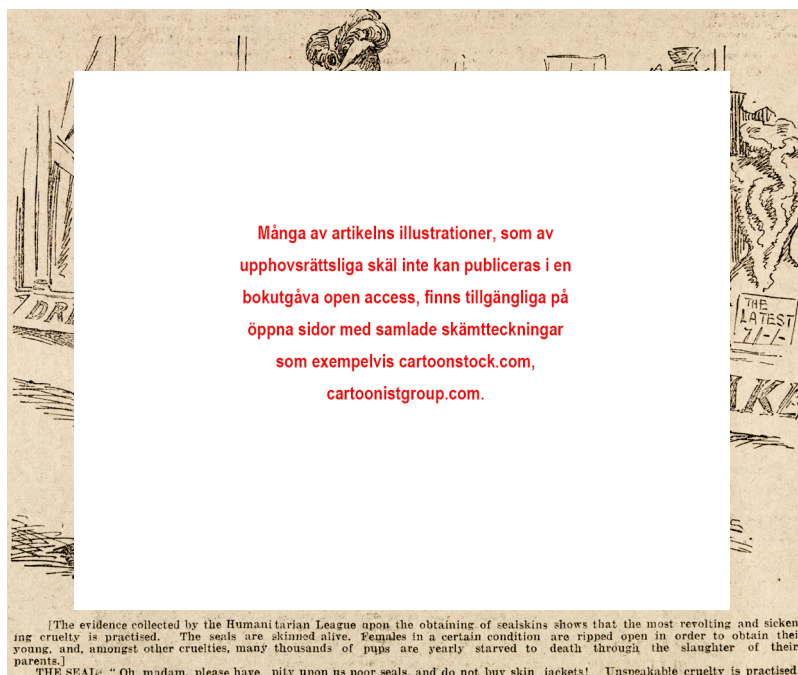
Av vad som framkommit är det tydligt att skämtbildernas människoliknande humrar står i ett komplext förhållande till världen utanför. Annorlunda uttryckt är de i likhet med många andra djur invädda i både andra bildvärldar och en omgivande historisk och politisk verklighet. Förmänskligade djur är ett vanligt inslag i både politisk satir och annan allvarligt syftande litteratur. Bland flera välkända exempel kan nämnas Jonathan Swifts (1997 [1726]) redogörelse för Gullivers omskakande möte med hästarnas land, där talande hästar låter förslavade människor utföra alla tyngre, smutsiga och ansträngande arbeten, George Orwells uppgörelse med Stalins Sovjet och okritisk auktoritetstro i *Djurfarmen* (1983 [1945]) samt Art Spiegelmans serieroman *Maus* (1987) där möss, katter och grisar har tilldelats huvudrollerna i det europeiska dramat om Förintelsen. I samtliga dessa fall bidrar det fabelartade uttrycket till att skapa tydlighet kring de moraliska och etiska landskap som författarna önskar presentera för läsaren.⁸

Givetvis är den grymma bildvärld där djur och människor byter plats med varandra inte på något sätt reserverad för endast humrar. I andra framställningar, som kretsar kring samma typ av svart eller morbid humor, aktualiseras motsvarande retoriska grepp i relation till andra djur. Så kan en teckning av den amerikanska tecknaren Dan Piraro visa en familj med förväntansfulla kalkoner som sitter samlade vid det dukade bordet. Med höjd förskärare är en av fåglarna beredd att hugga in på den nakna man som ligger hopkrupen och ugnsbakad på ett fat. Lakoniskt konstaterar texten: "In a galaxy far, far away, on a planet inhabited by giant turkey creatures". Mer än så behövs inte för att frammana bilden av en synnerligen alternativ Thanksgiving Day. På en annan bild av samme upphovsman läser en noshörning i jeans och kortärmad skjorta tidningen i en länstol vid öppna spisen. På väggen ovanför brasan syns huvudet av en man i tropikhjälm monterat som en jakttrofé. Lätt irriterad yttrar mannens hustru: "He didn't have a horn. You call that fair?" Hon presenterar därmed en egen variant på den ofta framförda invändningen mot de flesta former av jakt, att det är osportsligt att skjuta på obeväpnade djur (eller som här: människor).

Antropologen och humorforskaren Eliot Oring (1992) har betonat att humor ofta bygger på det strategiska sammanförandet av till synes oförenliga, men i själva verket väl valda, storheter (jfr Olsson, Backe & Sörensson 2003:25ff, Engman 2014:22). Det öppna spjället mellan människa och djur i de grymma djurskämten öppnar också upp en arena för just den typen av planlagda möten. Här förekommer människor i akvarier avsedda för humrar. Här är kalkonerna redo att smörja kråset med den serverade husbonden. Men det är vanligen fråga om humor med ett inte bara allvarligt, utan också avslöjande uppsåt.

Genom kombinationen text och bild rycker de tecknade skämten undan skycket som döljer sanningen om människors sätt att exploatera andra arter för sitt eget välbefinnande. Med inspiration från Carol Adams (2000) kan man därmed konstatera att *den frånvarande referenten* (*the absent referent*) – den instans som vanligen syftar till att fördunkla sambandet mellan det dödade djuret och den färdigställda produkt vi i ett senare led konsumerar – utmanas eller till och med upphävs i de

Uppmärksammandet av humrarnas grymma öde har naturligtvis kopplingar till andra försök att åskådliggöra människors hänsynslösa framfart gentemot andra arter. Hummerskämten utspelar sig på detta vis i en ekokammare av referenser till såväl historiska som samtida förhållanden.

aktuella teckningarna. I bilderna och skämten försvinner inte det dödade eller exploaterade djuret, utan görs tvärtom både påtagligt och smärtsamt närvarande. Snarare än som *frånvarande* är det därför befogat att beskriva djuren i de grymma skämten som i hög grad *närvarande* referenter. Det är dessutom en tradition med djupa rötter. Även om kritiken mot människors exploatering av djur har förskjutits i en mer uppfordrande riktning är sälens vädjan i illustrationen av J.M. Stanifoord från 1899 (*Evening Express*, Wales) alltigenom bekant. Med kvalfull blick tilltalar sälens den pälsklädda kvinna som tecknaren fångat framför ett skylfönster fullt av andra pälsvaror.

Den åtföljande texten berättar om den jakt som är pälshandelns själva förutsättning. Sälarna flås levande. Honor skärs upp för att det ska bli möjligt att komma åt de ännu ofödda kutarna och efter slakten dör tusentals unga sälav ungar eftersom deras föräldrar inte finns där för att ge dem föda. Sälens vädjan är hjärtskärande: "Oh, madam, please have pity upon us poor seals, and do not buy skin jackets! Unspeakable cruelty is practiced in the obtaining of them."

En sista teckning av Dan Piraro kan avsluta resonemanget. Bilden föreställer en apa som sitter inspärrad i en trång bur i vad som verkar vara ett laboratorium. Apburen är omgiven av andra lika små burar där det går att skymta bland annat hundar, kaniner och möss. Vid ett bord med vetenskapliga instrument står en man i vit rock och håller i en pipett och en glasbägare. Det är tydligt att bilden avser att föreställa någon form av medicinsk forskning som bedrivs på försöksdjur. Teckningen rymmer bara en enda replik. Det är apan som med bister uppsyn vänder sig till forskaren med frågan: "Hey Einstein! How about working on a cure for insensitivity to other species?"

Oavsett om det är humrar eller andra djur som avbildas tilldelas dessa rollen av kritiska sanningssägare: de låter oss få syn på oss själva och vårt eget ansvar för viktiga etiska och samhällsfrågor. I den meningen bygger den komiska poängen i de grymma djurskämtarna på att djurens antropomorfa utseende, förmågor eller utsagor fungerar som en sorts kulturella tankeställare. Bilderna är träffande eller drabbande snarare än skämtsamma. Kanske skulle man kunna tala om dem som skrattpenglar helt och hållet befriade från skratt. Genom att dra undan maktens slöja

visar de fångslade och utnyttjade djuren på sakernas riktiga tillstånd (jfr Åkesson 1996:184). Likt det förvånade barnet i H.C. Andersens saga om *Kejsarens nya kläder* (1998 [1837]) avslöjar djuren de offentliga hemligheter som annars passerar obemärkta.

Humrar och aktivism

Med tanke på de seriösa teman som trängs i många av de "skämtbilder" som har lyfts fram så här långt finns det anledning att dröja lite extra vid de visuella kommentarer som från skilda håll uppstått kring frågan om humrar och djurrätt. På en av de digitala posters som cirkulerar på nätet avbildas vad som ser ut att vara en kvinna och en man omgivna av några djur, varav ett är en hummer. Bildens förhistoria är inte oväsentlig. Den är hämtad från en pamflett som tillskrivs den amerikanska vapenlobbyn NRA (National Rifle Association) med syfte att locka sponsorer till organisationens verksamhet (jfr Feldman 2007:283).⁹ På skriftens första sida manar en suggestiv text fram känslan av ett antal diffusa hot mot "the American way of living" och dem som försvarar det andra tillägget i den amerikanska författningen, rätten att som privatperson bära vapen:

Second Amendment freedom today stands naked in the path of a marching axis of adversaries far darker and more dangerous than gun owners ever known. Acting alone and in shadowy coalition, these enemies of freedom are preparing for a profound and foreboding confrontation in which they will not make the mistakes of their predecessors. We'd better be ready.

Den aktuella postern är en av flera illustrationer från samma källa, där de övriga föreställer sådant som globala och hänsynslösa bankirer, brottsligt naiva eller ondsinta politiker, urban gängkriminalitet och en beväpnad man som (efter en obestämd katastrof) skyddar sin familj från kringströvande ligor av plundrare. Det explicita budskapet i skriften är dock ett och detsamma: att det amerikanska folket är övergivet av dem som är satta att försvara dess intressen, det vill säga politiker, poliser och myndigheter. Allmänheten måste därför få behålla rätten att bära vapen för att kunna försvara sig mot de faror som annars hotar att välta deras

trygghet och invanda livsstil över ända.

Ett av dessa utpekade hot är de grupper eller individer vilka ägnar sig åt radikalt och våldsamt djurskydd. Ett särskilt gott öga har författarna bakom pamfletten till organisationen PETA (People for the Ethical Treatment of Animal). På det uppslag som rymmer bilden av kvinnan, mannen och djuren framställs de som en mäktig och resursstark motståndare: "the largest, wealthiest and most high-profile group of animal rights extremists in the world. PETA is linked to a growing network of embedded cells of dangerous people willing to achieve their ends through violence."

På bilden, som i det här fallet mer är att betrakta som nidbild snarare än en skämtdito, syns två människor utrustade med var sitt tillhygge, en brinnande fackla respektive något som ser ut att vara ett basebollträ. I sin högra hand håller kvinnofiguren en bensindunk. Båda har grova sandaler på fötterna. De avbildade djuren är en hund, en höna, en gris, en tjur (möjligen en ko), en uggla och en hummer. Samtliga ser arga ut och ugglan har till och med ett knippe dynamitgubbar i klorna. Texten under bilden lyder: "THE ANIMAL RIGHTS TERRORISTS". Kvinnan befinner sig längre fram i bildytan än mannen och är också den dominerande och mest aktiva gestalten. Hon har dessutom påfallande håriga underben. Tydligt har illustratören velat understryka att kvinnliga aktivister med våldsamma djurrättsintressen även avviker från mer gängse och hårlösa kvinnliga skönhetsideal. Med karikatyrens typiska faiblesse för den uppblåsta detaljen signalerar de orakade vaderna och de grova sandalerna för kvinnans del aktivism och radikalitet i precis lika hög grad som den höjda bensindunken.

De enskilda djuren ger också upphov till en del frågetecken. Vilken

Många av artikeln illustrationer, som av upphovsrättsliga skäl inte kan publiceras i en bokutgåva open access, finns tillgängliga på öppna sidor med samlade skämtteckningar som exempelvis cartoonstock.com, cartoonistgroup.com.

Djur och människor gör gemensam sak för att hota den bestående ordningen. Hummers närvaro i det hotfulla sällskapet av djur och aktivister är kanske inte helt självklar. Förklaringen ligger i det symbolvärde som kan knytas till skaldjurens spektakulära död i grytor och kastruller.

är deras koppling till bilden? Grisen, hönan och tjuren/kon utgör samtliga den levande råvaran för de industriella "köttfabriker" som regelmässigt kritiserar av förespråkare för skilda djurrättsorganisationer (t.ex. Singer & Mason 2006, Foer 2010, jfr Martin 2015: 276ff). Hundar har en lång historia av att ha använts som försöksdjur i forskning i både medicinska och kommersiella syften, vilket gjort att de länge befunnit sig i fokus för olika insatser från djurrättsförespråkare. Ugglan på bilden kan däremot förefalla mindre självklar. Att den är med i sällskapet beror troligen på den lagstiftning som i USA reglerar förhållandet till utrotningshotade djurarter, den så kallade *Endangered Species Act* (ESA) från 1973. En av de mest uppmärksammade och segslitna tvister som lagen gett upphov till inträffade i början av 1990-talet då den kommersiella skogsavverkningen i delstaten Oregon hotade att förstöra häckningsplatserna för den nordliga varianten av fläckig uggle.¹⁰ Givet denna konflikt är det på sin plats med en uggle som också är utrustad med ett knippe dynamitgubbar. Historien har ju visat att den amerikanska lagstiftningen gett vissa djur, som den fläckiga ugglan, förmågan att rikta allvarliga hot mot mänskliga näringar och intressen. Återstår den röda och kokta hummern: som ett bottenlevande vattendjur förefaller den onekligen lite grann *out of place* på bilden. Vad i all världen gör den där?

Hummerns närvaro på affischen är inte så märklig som den först verkar. Tvärt emot vad som antydde inledningsvis har det under 2000-talet utvecklats ett starkt engagemang för humrar bland olika djurrättsorganisationer. Skälet är främst bruket att koka humrar levande, men till detta kommer också flera spektakulära avslöjanden som visat på de gruvliga förhållanden som råder inom den industri där skaldjur som hummer och krabba "förädlas" till andra produkter. Resultatet är att skaldjur lagts till listan över djur som kan beskrivas som särskilt hårt drabbade av människans vilja att bortse från djurs lidande, precis som fallet tidigare varit med småfåglar, hästar, hundar, fjäderfän, apor, minkar, nötkreatur och grisar (jfr Löfgren 1985, Dirke 2000).¹¹ Av samma skäl har humrar vid flera tillfällen getts en framträdande roll i kampanjer organiserade av PETA. Kort sagt kan humrar idag symbolisera djurrättsfrågor. Men omvänt kan de även användas av dem som vill visa sitt ogillande av de grupper och individer som driver dessa frågor. Hummerns placering bland

→ I kampanjer från olika djurrättsorganisationer får humrar numera ofta en emblematiske funktion. De är som vi och de dör på sätt som vi har lätt att förknippa med även mänskligt lidande.

djuren på den digitala affischen förklaras alltså av att den fungerar som ett emblem för den aktivism som förknippas med dessa organisationer. Den är ett av flera ovanligt tydliga, och därför användbara, exempel på hur djur får lida för människors skull.

Samma hummer som används för att vinna sympati för de djuretiska frågeställningarna kan alltså också utnyttjas för att peka på vad några av rörelsens motståndare menar är våldsamheter och lagstridigheter som hotar det amerikanska samhället. Återigen understryks hur hummerbilderna refererar till sammanhang som går långt utöver de endast roande eller skämtsamma. NRA avser att försvara privatpersoners rätt att bära vapen genom att återopa det så kallade andra tillägget i den amerikanska författningen. I dess kamp för att vinna opinionen enrolleras även humrarna. På samma sätt som andra humrar under samma period har kunnat bli ett passande emblem för djurrättsorganisationer som PETA.

Om vi var de – antropomorf intimisering

Humrarnas kapacitet att väcka känslor och engagemang i djuretiska frågor kan också kopplas till hur de omtalas i andra sammanhang. Det förmänskligande av hummern som beskrivits i termer av yttre och inre analogier utsträcks ofta till att också innefatta en tendens till *antropomorf intimisering*. Precis som tecknare och illustratörer kan betona hummerklons likhet med den mänskliga handen rymmer också hummerns antagna livslängd (ofta föreslagen som omkring hundra år) en källa till jämförelser med vår egen. Det är det vi kan se exempel på i de många reportage som uppmärks-

2. THEY'RE A LOT LIKE US

Många av artikelns illustrationer, som av upphovsrättsliga skäl inte kan publiceras i en bokutgåva open access, finns tillgängliga på öppna sidor med samlade skämtteckningar som exempelvis cartoonstock.com, cartoonistgroup.com.

4. THEY'RE KILLED IN HORRIFIC WAYS

Många av artikelns illustrationer, som av upphovsrättsliga skäl inte kan publiceras i en bokutgåva open access, finns tillgängliga på öppna sidor med samlade skämtteckningar som exempelvis cartoonstock.com, cartoonistgroup.com.

sammar äldre och stora humrar som fastnat i olika typer av fångstredskap. Vi delar i tidslig mening samma levnadslopp som den George, Lennart och Hummarus Maximus som dragits upp ur djupen och sedan antingen återbördats till havet eller fått fortsätta sin tillvaro i ett publikt akvarium.¹²

Det känslomässiga engagemanget förvaltas och uppmuntras också på ett medvetet sätt av de djurrättsorganisationer som är aktiva på området. De två bilderna ovan är tagna från en serie om fyra som PETA tagit fram till en kampanj för att få människor att avstå från att köpa och konsumera skaldjur. Det antropomorfa inslaget är tydligt och inte minst anspelar man i text och bild på överlappningen i levnadslängd och grymheten i de sätt som humrarna tas av daga. Utan att på något sätt tillhöra kategorin grymma hummerskämt gör organisationen alltså bruk av vissa inslag som också återfinns bland dessa. Bildernas underförstådda budskap kan sammanfattas som: hur skulle det kännas om det var du som låg i grytan eller delades av kniven?

Den känslomässiga intimiseringen mellan hummer och människa är emellertid verksam även på en annan och djupare nivå. För att komma åt denna mer existentiella sida av de utstuderat morbida ”hummerskämtan” är det nödvändigt att fråga sig vad humrarna egentligen *gör* i detta specifika sammanhang. Vilket är det *arbete* de är satta att utföra? Som antytts ovan är svaret lika förvånande som oroande: de är där för att åstadkomma en känslomässig identifikation med oss själva. Paradoxalt nog låter de grymma hummerskämtan betraktaren komma i kontakt med sitt eget mänskliga varande i världen.

Tillvarons svarta hål

Som jag har visat handlar en stor del av de visuella skämtan om humrar som kokas levande, eller snarare fäster de uppmärksamheten på hur vi människor tar oss rätten att koka dessa varelser levande. Härigenom blir bilderna till en spegel där vi kan se vår egen grymma natur. De avslöjar hur långt vi är beredda att gå för att inte tvingas kompromissa om vad vi vill ha, till exempel en nykokt hummer. På ett effektivt sätt saboterar skämtan därmed den djurets strategiska frånvaro som Adams talar om. Teckningarna visar upp och understryker det lidande vi människor är

beredda att utsätta vår omgivning för.

I detta är hummerskänten inte alls unika. Samma vilja att problematisera människans destruktiva framfart bland jordens övriga arter kan noteras även i de många liknande grymma skämt som utgår från exempelvis höns, grisar och nötkreatur. Däremot är humrarna förknippade med en kulinarisk praktik som gör dem särskilt lämpliga för att synliggöra de processer som annars vanligen "trollar bort" det döda djuret från den färdiga maten. I både skämtbilderna och annat material med hummeranknytning tar kokandet av det levande djuret formen av ett seglivat kulturellt trauma, det vill säga en företeelse vilken pekar på något ouppklarat och störande i vår egen tillvaro (jfr Wallace 2005, Danius 2014, även King 2011:103ff).

Kombination av text och bild i de grymma hummerskänten är ett kraftfullt redskap för att föra fram ett radikalt budskap. Skämten låter oss ana hur tunn den civilisatoriska hinnan egentligen är. Men om bilderna på detta sätt plockar fram djuret i oss själva innebär de förmänskligade mötena över artbarriären även en motsvarande kommunikation åt andra hållet. Vi är som de, men de är också som vi, och just därför ska vi inte utsätta vare sig humrar eller andra arter för onödigt lidande. Den påstådda likheten mellan humrar och människor är med andra ord något som kan återopas för att väcka vår empati, vilket gör humrarna synnerligen lämpliga som symboler och redskap i kampen för djurens rättigheter.

Det är emellertid viktigt att komma ihåg att oavsett bildmakarens avsikter ligger budskapet inte latent i den enskilda bilden, utan uppstår i mötet med betraktaren (jfr Eriksson & Göthlund 2004:159ff). Att de grymma skämten därmed i likhet med andra visuella framställningar har en potential för varierande tolkningar hindrar dock inte att de kan ses

Många av artikelns illustrationer, som av upphovsrättsliga skäl inte kan publiceras i en bokutgåva open access, finns tillgängliga på öppna sidor med samlade skämtteckningar som exempelvis cartoonstock.com, cartoonistgroup.com.

Liksom människan vantrivs hummern i kulturen. Och likt oss kan de i skämtteckningarnas värld vara upptagna av existentiella och identitetsrelaterade problem. På analytikerns soffa avslöjar hummern sin vanda inför möjligheten att vara född i fel kropp: "I know I was born 'surf.' But sometimes, deep down, I feel like I'm actually 'turf.'"

som någon form av helhet. En sådan reflekterande analys ger vid handen att inom ramen för den överordnade logik som skämten uttrycker agerar djur och människor tillsammans i ett komiskt/semiotiskt universum som ytterst sett cirklar kring människans egen existentiella belägenhet.

De grymma hummerskämtan kan liknas vid minimalistiska betraktelser över livets villkor och slumpens skördar. Medvetet eller omedvetet slår den kokande hummerkastrullen an en känslomässig sträng som har att göra med en djupt mänsklig oro för att dö på ett plågsamt och oönskat sätt. Mycket riktigt är kokande i olja eller vatten ett av de straff som omnämns i samband med de tidiga kristna martyrerna. Det känslomässiga budskap som pulserar under teckningarnas skenbart lättsamma yta kan sammanfattas som att vi alla är som humrar inför evigheten. Rätt som det är kommer någon större än vi själva och lyfter upp oss ur akvariet och tids nog ligger vi alla i grytan. Kort sagt rör skämtan vid vår egen skräck inför tillvarons svarta hål.

Men detta är inte allt. För i den parallella verklighet där humrar kokar människor är ett lika slående drag att de samtidigt är som folk är mest. De avbildade humrarna plågas av ryggvärk, livas upp av lite *kinky sex* och oroar sig över att maten skriker under tillagningen. Omvänt får de människor som i bilderna kläs i hummerdräkt känna på hur det är att bli utvald som någons middag. Hummerskämtan är därmed också ett sätt att visa upp världen som den ter sig från humrarnas synvinkel, om än filtrerad genom mänsklig erfarenhet och etik. De uppmanar oss att stanna upp och tänka till: Är detta verkligen rimligt? Hur skulle det kännas om vi var i humrarnas ställe?

I ett vidare perspektiv handlar hummerskämtan därmed överhuvudtaget inte om humrar, utan om villkoren för vår egen tillvaro. Det är en grym värld vi lever i och under vår mänskliga fernissa bultar djurets hjärta. Idag må du vara frisk med jobb, familj och bostad, men vem vet vad morgondagen bär i sitt sköte? I denna svartsynta komik blir humrarna till förmedlare av ett sant mänskligt predikament. Teckningarna och skämtan blir en ingång till allmänmänskliga grubblerier över existentiella teman som: Varför är vi här? När kommer jag att dö? Hur ska vi klara att leva under en nyckfull försyn?

Bildernas förmåga att utvinna omväxlande komiska och allvarliga po-

änger ur det lidande människor påtvingar humrar (och andra djur) vilar i själva verket på ett sofistikerat kulturellt dubbelseende. Dels åskådliggör den svarta humorn hur långt många av oss är beredda att gå för att tillgodose de egna behoven. I detta ansluter sig bilderna till den djuretiska strategi som går ut på att kritisera den okänsliga hantering av andra varelser som blivit en institutionaliserad del av vårt mänskliga varande i världen. Dels blir de karnevaliska och antropomorfa skämten en möjlighet att bakvägen och i humorns "ofarliga" form låta oss få känna på vår egen utsatthet inför livets alla tänkbara skiften och misshagligheter.

Djurskämtan fungerar därmed som en kulturell bearbetning av vår egen existentiella ångest inför det pågående livet och den förestående döden. De låter oss ana den grundläggande osäkerheten och de svindlande djupen i vår egen mänskliga tillvaro. Men i samma stund ställer samma skämt också ett antal obehagliga frågor kring den moraliska grunden för det mänskliga primat som många av oss tar för givet. Inte minst gäller det den självpåtaga rätten att bestämma över andra arters liv och välbefinnande. Genom de avbildade djuren får vi syn på oss själva och våra egna handlingar.

Ett antropocentriskt slutord

Det nyss sagda skulle mycket väl kunna runda av diskussionen, men samtidigt är det något i resonemanget som skaver. För om enbildsskämtan, ytterst sett, handlar om människans existentiella villkor blir följden att djuren återigen raderas ut i analysen. Då är det inte längre hummern, utan tvärtom människan, som marteras i det avbildade hummerkoket. Från djuretisk synvinkel skulle ett sådant slutord snarast bekräfta riktigheten i Adams påstående att det verkliga och levande djuret bakom maten hela tiden tenderar att försvinna från den mänskliga synranden. Även om skälet den här gången är människans självupptagna ältande av sin egen dödlighet. Humrarnas och de övriga djurens delaktighet i den grymma bildvärlden framstår här bara som ännu ett sätt att locka fram en billig poäng ur tecknarens (och forskarens) oförbättring antropocentriska världsbild.

Invändningen klargör på ett pedagogiskt sätt den åtskillnad i synsätt som råder mellan *human-animal studies* och *critical animal studies* (se

vidare antologins inledning). Men den pekar också framåt mot en sista iakttagelse, där humrarna återigen fungerar som ett lackmuspapper för mer generella förhållanden inom den större gruppen av grymma djurskämt.

Logiken i de morbida bilderna utgår från att betraktarna kan identifiera och känna igen den faktiska situation som avbildas och kommenteras. Eller annorlunda uttryckt: också den som inte kokar sin egen hummer antas vara bekant med förfarandet som sådant. Att skämtens humrar kan gå från att vara närvarande till frånvarande referenter bygger med andra ord på att deras lidande i människors kök och restauranger blir erkänt. Först därefter, när det är synligt, låter det sig nämligen över sättas till mänsklig erfarenhet och smärta. Paradoxalt nog är det alltså *vetskapen* om humrarnas grymma öde som gör att de i nästa skede kan försvinna från scenen och rampljuset. Det är humrarnas påtagliga synlighet, som djuren i maten och som döden i grytan, vilken banar väg för deras kommande osynlighet. Humrarnas högt uppdrivna förmåga att appellera till människors egen oro och ängslan blir i skämtbilderna till den ironiska omständighet som gör att de i förlängningen förlorar sin plats i berättelsen om sin egen död.

NOTER

1. Delar av detta kapitel är tidigare publicerade i *Humrarna och evigheten. Kulturhistoriska essäer om konsumtion, begär och död* (2017), se särskilt kapitel 10 och 11.
2. Serien producerades av Discovery Channel och sändes första gången 2007.
3. Idén att presentera en sammanhållen monografi över ett visst djurslag och dess mångfaldiga relationer till mänsklig kultur och historia är långtifrån ny, utan har prövats av många andra, se t.ex. Kurlansky 2000, Thorsen 2001, Björklöf 2010. Ett liknande upplägg, fast utan djur, har också genomförts av Sidney Mintz i dennes klassiska studie över sockrets kulturhistoria, *Sweetness and Power. The Place of Sugar in Modern History* (1985).
4. Introduktioner till etnologisk och folkloristisk forskning om humor återfinns i Palmenfelt 1996, Jönsson & Nilsson 2014.
5. T.ex. cartoonstock.com, cartoonistgroup.com.
6. Rätteligen bör den tidigare perioden beskrivas som centrerad kring frågor om

- "djurskydd" och inte "djuretik". Den djuretiska diskussionen har en mer specifik filosofisk inriktning och uppstår under andra halvan av 1900-talet (jfr Dirke 2000, Svärd 2015).
7. Benthams ofta citerade formulering lyder: "The Question is not, Can they reason? nor, Can they talk? but, Can they suffer?" Fram till denna punkt hade djurens eventuella rättigheter vanligen avfärdats med att de både saknade språk och förmåga att föra förnuftiga resonemang.
  8. Upplägget återkommer i svenska serier som *Arne Anka* och *Rocky*. Även på dessa sidor gisslas, av Charlie Christensen respektive Marin Kellerman, olika samtidsfenomen med hjälp av människor nödtorftigt utklädda till djur.
  9. Skriften "Freedom in Peril. Guarding the 2nd Amendment in the 21st Century" finns tillgänglig på http://boingboing.net/images/NR-F8_PERILFINAL.pdf. För den intresserade rekommenderas också <http://animalrighter.blogspot.se/2007/01/leaked-nra-pamphlet-targets-animal.html>. I detta blogginlägg, skrivet av aktivisten och debattören Mat Thomas, ges en utförlig bakgrund till pamfletten. Thomas gör också en egen läsvärd analys av den aktuella bilden.
  10. Eftersom ugglan hade blivit listad bland de skyddsvärda arterna formerade sig snart en stark opinion för att stoppa trädfällningen. Samtidigt uppfattade många som arbetade inom skogsnäringen försvaret för ugglans rättigheter som ytterligare ett problem för en verksamhet som redan tidigare var på nedgång, se Kay 2016.
  11. Det är dessutom ett perspektiv som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Redan 1885 blir hanteringen av humrar i fisket och hos fiskhandlarna en fråga för den svenska djurskyddsrörelsen (se *Cirkulär angående hummerfisket*, utgivet av styrelsen för Svenska allmänna kvinnoföreningen till djurens skydd).
  12. George var en stor hummer som köptes in av en restaurang 2008 och blev frisläppt nästa år efter en intensiv kampanj av PETA. Lennart är namnet på den hummer som visas upp i ett akvarium på Hummerakademien i Hunnebostrand. Hummerus Maximus, slutligen, är en storgigant hummer för att ha fiskats upp i svenska vatten och återfinns på Universeum i Göteborg, dit han skänktes av en lokal fiskare. Namnet är en blinkning åt det latinska namnet på europeisk hummer: *Homarus gammarus*.

REFERENSER

Litteratur

- Adams, Carol 2000 (1990). *The Sexual Politics of Meat. A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. New York: Continuum.
- Andersen, H. C. 1998 (1837). *HC Andersens sagor*. Norsborg: Riksteatern.
- Bachtin, Michail 1991. *Rabelais och skrattets historia. François Rabelais verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*. Gråbo: Anthropos.

- Barthes, Roland 1976 (1964). Bildens retorik. *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik*. Kurt Aspelin & Bengt Lundberg (red). Stockholm: PAN/Norstedt.
- Bentham, Jeremy 1996 (1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press.
- Billig, Michael 2005. *Laughter and Ridicule. Towards a Social Critique of Humour*. London: SAGE.
- Björklöf, Sune 2010. *Björnen. I markerna och kulturen*. Möklinta: Gidlund.
- Callon, Michel 2012 (1986). Några element av en översättningssociologi. Domes-ticeringen av pilgrimsmusslor och fiskare vid St. Briecbukten. *Posthumanistiska nyckeltexter*. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Carroll, Lewis 2001 (1865). *Alice i Underlandet. Alice i Spegellandet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Cirkulär angående hummerfisket*. Utgivet av styrelsen för Svenska allmänna kvinno föreningen till djurens skydd, 1885.
- Danius, Sara 2014. *Husmoderns död och andra texter*. Stockholm: Bonnier.
- DeMello, Margo 2012. *Animals and Society. An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.
- Dirke, Karin 2000. *De värnlösa vänner. Den svenska djurskydds rörelsen 1875–1920*. Stockholm: Stockholms universitet. (Diss.)
- Ekström, Simon 2013. Följa hummer. *Rig*, vol. 96, nr 3.
- Ekström, Simon 2014. Var slutar en hummer? Om familjehistorier, hummerfiske och platsskapanden. *Naturen för mig. Nutida röster och kulturella perspektiv*. Katarina Ek-Nilsson, Lina Midholm, Annika Nordström, Katarina Saltzman & Göran Sjögård (red.). Göteborg: Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet, Lunds universitet.
- Ekström, Simon. *Humrarna och evigheten. Kulturhistoriska essäer om konsumtion, begär och död*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Engman, Jonas 2014. Den skrattande löjtnanten. Parad, karneval och humor. *Skratt som fastnar. Kulturella perspektiv på skratt och humor*. Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.). Lund: Lunds universitet.
- Eriksson, Yvonne & Annette Göthlund 2004. *Möten med bilder. Analys och tolkning av visuella uttryck*. Lund: Studentlitteratur.
- Feldman, Richard 2007. *Ricochet. Confessions of a Gun Lobbyist*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Foer, Jonathan Safran 2010. *Eating Animals*. New York: Back Bay Books.

- Freud, Sigmund 2002 (1905). *The Joke and Its Relation to the Unconscious*. Harmondsworth: Penguin Classics.
- Gålmark, Lisa 2005. *Skönheter och odjur. En feministisk kritik av djur-människarelationen*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Haraway, Donna 1989. *Primate Visions. Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. New York: Routledge.
- Haraway, Donna 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kay, Kelly 2016. ESA – A Hotbed of Conflict. *Natural Resource Conflicts. From Blood Diamonds to Rainforest Destruction*, vol. 2. Troy Burnett (red.). Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Jönsson, Lars-Eric 2014. Mental karneval? Skratt i psykiatrins historia. *Skratt som fastnar. Kulturella perspektiv på skratt och humor*. Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.). Lund: Lunds universitet.
- King, Richard 2011. *Lobster*. London: Reaktion Books.
- Kurlansky, Mark 2005. *Torsk. En biografi om fisken som förändrade världen*. Stockholm: Ordfront.
- Latour, Bruno 1998. *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och ringens sociologi*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Lockyer, Sharon & Michael Pickering 2005. Introduction. The Ethics and Aesthetics of Humour and Comedy. *Beyond a Joke. The Limits of Humour*. Sharon Lockyer & Michael Pickering (red.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lundberg, Anna 2008. *Allt annat än allvar. Den komiska kvinnliga grotesken i svensk samtida skrattkultur*. Linköping: Linköpings universitet. (Diss.)
- Löfgren, Orvar 1985. Our Friends in Nature. Class and Animal Symbolism. *Ethnos*, vol. 50, nr 3–4.
- Martin, Ragnar 2015. *Grisens historia. Så mycket mer än fläsk*. Stockholm: Carlsson.
- Mintz, Sidney 1986. *Sweetness and Power. The Place of Sugar in Modern History*. London: Penguin Books.
- Nilsson, Fredrik 2014. Humor i motståndets tjänst. Överviktigas Riksförbund och kampen mot diskriminering. *Skratt som fastnar. Kulturella perspektiv på skratt och humor*. Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.). Lund: Lunds universitet.
- Olsson, Henny, Harriet Backe & Stefan Sörensen 2003. *Humorologi. Vetenskapliga perspektiv på humor och skratt*. Stockholm: Liber.

- Oring, Elliott 1992. *Jokes and their Relations*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Orwell, George 1983 (1945). *Djurfarmen*. Höganäs: Bra Böcker.
- Palmenfelt, Ulf 1996. Inledning. *Humor och kultur*. Ulf Palmenfelt (red.). Turku: Nordic Institute of Folklore.
- Singer, Peter 1999 (1975). *Djurens frigörelse*. Nora: Nya Doxa.
- Singer, Peter & Jim Mason 2006. *Eating*. London: Arrow.
- Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson 2014. Skratt som fastnar. *Skratt som fastnar. Kulturella perspektiv på skratt och humor*. Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.). Lund: Lunds universitet.
- Spiegelman, Art 1987. *Maus*. Stockholm: Bromberg.
- Swift, Jonathan 1997 (1726). *Resor till flera avlägset belägna länder i världen. I fyra delar av Lemuel Gulliver, förutvarande skeppsläkare sedermera kapten på olika fartyg*. Stockholm: Klassikerförlaget.
- Svärd, Per-Anders 2015. *Problem animals. A Critical Genealogy of Animal Cruelty and Animal Welfare in Swedish Politics 1844–1944*. Stockholm: Stockholms universitet. (Diss.)
- Thorsen, Liv Emma 2001. *Hund! Fornuft og følelser*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Wallace, David Foster 2005. *Consider the Lobster and Other Essays*. New York: Little, Brown.
- Åsberg, Cecilia 2012a. Läs-kunnighet bortom humanioras bekvämlighetszoner. En inledning. *Posthumanistiska nyckeltexter*. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Åsberg, Cecilia 2012b. Donna J. Haraway. Den motvilliga posthumanisten. *Post-humanistiska nyckeltexter*. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee (red.). Lund: Studentlitteratur.

Internet

Samtliga referenser hämtade 2018-02-20

http://boingboing.net/images/NR-F8_PERILFINAL.pdf

<http://animalrighter.blogspot.se/2007/01/leaked-nra-pamphlet-targets-animal.html>